

Erik A. Nielsen

Gådetale. Emblemer, symbolik, spejle

København: Gyldendal, 2018. 418 sider.

DKK 399,95

Johnny Finnssøn Lindholm

Ph.d.-stipendiat ved Islands Universitet, Hugvísindasvið, Íslensku- og menningardeild

johnny.lindholm@gmail.com

Gådetale: En ny opslagsbog om emblemer og kristen symbolik

Det var med stor og til det yderste spændt forventning, jeg åbnede en ny bog: *Gådetale. Emblemer, symbolik, spejle* af professor emeritus Erik A. Nielsen. Forventning, for jeg er een af dem, der har fulgt ivrigt med i Nielsens vældige rejse ud på det kristne billedsprogs hav; en rejse, der lagde fra kaj under den overordnede overskrift Billed-Sprog for snart ti år siden i 2009, og som har sendt fyldige og interessante rejsebrevne tilbage med mellemrum.

Billed-Sprog var oprindeligt planlagt til fire bind, nemlig *Kristendommens retorik*, *Thomas Kingo* og *H.A. Brorson* samt et afsluttende *Leks-Ikon*, en opslagsbog, der skulle registrere billedsproget i dansk salmetradition. Man kunne derfor hurtigt få den tanke, at der var tale om dette sidste bind med den netop udkomne *Gådetale*. Men når man ser ordentligt til, fremgår det af det nye bind, at vi endnu—heldigvis stadig—har *Leks-Ikon* til gode. Medens vi så venter på dette sidste bind, er der god tid til at se nærmere på det netop udkomne; og det er bestemt ikke nogen ubetydelighed!

Emblemer

I *Gådetale* behandles den noget oversete kunstform, kaldet emblemet. For gennemsnitslæseren kan der som udgangspunkt være grund til at spørge: hvad er så et emblem? For det er ikke et fænomen, folk som flest kommer i daglig berøring med, og i almindelig tale betyder emblem jo et symbol, der viser tilknytning til en institution, en forening eller lignende, hvilket ikke giver særlig god mening i et værk om kristent billedsprog i historisk belysning. Et emblem i den betydning, Nielsen bruger ordet i, er et symbol eller en gåde, et malet eller trykt lille billede, der i stærkt kondenseret form udsiger en eller anden sandhed—den være sig kristelig eller verdslig—om verden. Erik A. Nielsen udlægger videre: “Emblemerne er en slags miniaturekunst, og den malerkunstneriske naivisme er en del af charmen. Men af væsen er de langt fra naive, men hører til i en

raffineret og, vil nogen sige, skrueskør europæisk tradition. Grundlæggende er emblemet mødested mellem en ny tids tanke og en gammel tids kristentro.”

De emblemer, *Gådetale* handler om, er naturligvis først og fremmest kristelige, men det meget store materiale af verdslige emblemer inddrages mange steder bogen igennem, da man i tidligere tider ikke—som i dag—skelnede så skarpt imellem verdslig og ikke-verdslig. Desuden er der mere konkret hele tiden vevsvirkninger mellem den ene og den anden slags emblemer, hvad der i fagsproget kaldes for kontrafaktur. T.eks. kan heroisk-moralske og erotiske emblemer tolkes religiøst eller omvendt religiøse emblemer tolkes erotisk (s. 149).

Emblemer er som sagt små, indrammede billeder, lat. imago. De har gerne en overskrift, der i fagsproget kaldes for inscriptio, ‘ind-skrift’, som så at sige skal slå tonen an eller angiver emnet, t.eks. ‘Jeg bliver befriet’. Emblemets subscriptio, ‘under-skrift’, giver lidt mere plads og heri formuleres en udlægning eller forklaring af billedet, meget ofte gennem et citat fra Bibelen. Dog, selvom man har hjælpemidler i disse to elementer, er den endelige tolkning ikke altid ligefrem, og således maner eller tvinger emblemet til meditatív refleksion. »Emblemer er hemmelighedsfulde som gåder og skal gættes. De er opfindsomme indtil det forskruede, morsomme, indimellem dybsindige og ofte af højeste kunstneriske elegance.«

Én bog i to dele

Gådetale henvender sig til en række forskellige læsere, først og fremmest:

- Teologer, måske med særlig interesse for kirkehistorien, men bestemt også bredere med interesse for kristendommens forskellige forkyndelsesformer og kristen kunst.
- Litteraturforskere, der beskæftiger sig med litteratur fra tiden 1500–1750, selvfølgelig særligt den religiøse litteratur, men på grund af de vevsvirkninger, der var mellem det verdslige og ikke-verdslige, også forskere med interesse uden for tidens religiøse litteratur i snæver forstand.
- Endelig henvender bogen sig til den alment interesserede læser, måske navnlig sådanne, som fra tid til anden er blevet opmærksom på emblemer i forskellige af de danske kirker. For sådanne er særlig bogens anden del, opslagsdelen af interesse.

Gådetale henvender sig til alle disse forskellige læsertyper, bl.a. ved opbygning i to hoveddele.

Bogens første del, »Tekstbogen«, der særligt henvender sig til de første to læsertyper, er en godt 200 siders indføring i, hvad emblemer er, deres historie, deres opgaver og deres funktion samt i kunsten at tolke dem. Som man er vant til fra Erik A. Nielsens hånd, får

man en meget grundig tekst, men også en tekst, der kræver arbejde fra læserens side. Det skal ikke forstås som at den er utilnærmelig eller ligefrem besværlig at forstå; men det er kompliceret stof, der ikke egner sig til s-togs- eller busturen. Derimod fordrer den fordybelse. – Man kan næsten sige, at den på en måde opfører sig som et emblem.

Selvom der er tale om et selvstændigt bind, så skal der dog lægges nogen vægt på, at den er en del af værket *Billed-Sprog*, og der findes således mange henvisninger til værkets andre bind, både til analyser og definitioner og til billedmateriale, som findes gengivet her.

Bogens anden del udgøres af »Billedbogen«, en opslagsbog over symbolmateriale, som findes i danske emblemer (det bemærkes, at der ikke er tale om en komplet samling, selvom den er meget omfattende). Denne anden dels hovedformål er »at præsentere et fyldigt og repræsentativt udsnit af de danske emblemalerier« (s. 216). »Billedbogen« er ikke ordnet alfabetisk som en almindelig ordbog eller encyklopædi, idet der følges et andet ordningsprincip. Derimod er materialet først delt i bibelsk stof og verdsligt stof. Det bibelske er efterfølgende delt i gammeltestamentligt stof og nyttestamentligt stof. Det verdslige stof er ordnet efter et princip, som er kendt fra encyklopædilitteraturen fra middelalder og barok, og fordeler sig på en række afsnit om

- verden
- jorden og himlen
- træer, planter og blomster
- fugle
- krybdyr og insekter
- pattedyr
- ting

Man skal dog ikke fortvivle, dels er de enkelte indførsler under de enkelte afsnit angivet i indholdsfortegnelsen, og dels findes et grundigt stikordsregister bagest i bogen.

Hver enkelt opslag i denne del består af en beskrivelse af det konkrete fænomen, naturligvis med fyldige henvisninger til samtidig litteratur, Bibel og hvad der ellers kan være relevant. Evt. gives der med mindre skrift en beskrivelse af forskellige forekomster af det samme hovedmotiv, t.eks. 'David og davidsalmerne', eller, i den verslige del, blot en række enkeltforekomster med samme hovedmotiv.

Hele bogen er grundigt illustreret, men navnlig i denne del fylder illustrationerne godt op, da det er her, størstedelen af emblem-materialet fra danske kirker bringes.

Bogens sidste del udgøres af en række registre. Det vigtige stikordsregister er allerede nævnt. Hertil kommer litteraturliste og bibelcitater, der ikke kræver særlig omtale. Men der findes desuden en række registre af stor værdi for den umiddelbare brug af bogen, nemlig et overblik og en liste over danske emblemkirker, samt en oversigt over bogens

emblemer. Således kan man hurtigt få et overblik over, hvor der findes emblemer i Danmark. Endvidere findes en »Nøgle til emblemernes placering i kirken«, der skal hjælpe med at tyde de kortfattede henvisninger til de enkelte kirkers emblemer gennem hele bogen, navnlig i opslagsdelen. Endelig findes en oversigt over de emblemer, der allerede figurerer i Billed-Sprogs andre dele (Kristendommens retorik, Thomas Kingo, H.A. Brorson).

Afslutning

Med dette nye bind i Erik A. Nielsens næsten umenneskeligt omfattende storværk, *Billed-Sprog*—som man må håbe, han får lejlighed til at afslutte (med endnu to bind)—har vi fået et vigtigt værktøj som forskere, kirkegængere og historisk og kulturelt interesserede danskere. Rækken af afbillede emblemer fra danske kirker, fotograferede af Bjarne Sandstrøm, er af høj kvalitet, og de løfter med deres eventyrlige farverigdom bogens værd. Desværre er der en del af bogens andre illustrationer (fra andre emblemværker) ikke i god nok opløsning, hvilket får dem til at virke gruset i deres fremtræden. Flere steder er der i noterne som belæg henvist til wikipedia-opslag, hvilket man må studse over i forskningsmæssig sammenhæng.

Efter bogens indholdsfortegnelse findes et billede af et meget smukt emblem-smykket skab, Rosenholmskabet kaldet, der formentlig er fra omkring 1607. Man kunne have ønsket sig en nærmere beskrivelse af skabets emblemer, ligesom det også havde været oplysende at få at vide, at et tilsvarende emblemrydet skab, der befinder sig på Taarnborg, Brorsons bispegård i Ribe, findes afbilledet og billed for billed beskrevet i Bente og Torben Brammings fine bog, Brorson. Sjælens Digter (2015, Kristeligt Dagblad), s. 100–107 (og i tillæg bemærkes, at der i denne bog desuden er gengivet en hel del emblemer fra Engum og Nørup kirker).

Endvidere må det bemærkes, at bogen godt kunne have trængt til en grundig korrekturlæsning; der er en del trykfejl og sproglige bommerter, der kunne have været undgået ved en målrettet redaktionel indsats. Men det må naturligvis samtidig understreges, at dette ikke forrykker bogens værdi som sådan: dels er der trods alt tale om mindre fejl, dels ændrer det ikke ved faktum: at vi med Gådetale har fået dækket et hul i dansk kulturhistorie, et hul der udfyldes på smuk vis med på den ene side Erik A. Nielsens engagerede og indsigtfulde tekst, på den anden side Bjarne Sandstrøms strålende billedmateriale.

Gådetale kan afgjort anbefales til forsker såvel som lægmand med interesse for en vigtig periode i dansk kulturhistorie!